

SZEMLE

Frigyik Katalin: Typis Számmerianis. A Számmer nyomdászcsalád története és a nyomtatványok bibliográfiája 1794–1920. I.: A család története. II. 1–2.r.: A nyomtatványok bibliográfiája. Székesfehérvár, 2003. Fejér Megyei Múzeumok Igazgatósága. 259 l.; 373, 504 l.

Ritka alkalom, hogy olyan nyomda-monográfiát vehetünk kezünkbe, amely egy négygenerációs nyomdászcsalád 126 évének történetét és kiadványait foglalja össze több mint ezerszáz lap terjedelemben. Talán már ezek az adatok is érzékeltetik annak a munkának igényességét és alaposságát, amellyel a szerző, Frigyik Katalin a székesfehérvári Szent István Király Múzeum Könyvtárának vezetője feldolgozta témáját. Mostani monográfiájának közvetlen előzménye az a kiállítás, tanulmány és katalógus, amellyel Székesfehérvárott 1994-ben a Múzeumban bemutatta a Számmer család tevékenységét. Akkor 484 nyomtatvány reprezentálta a nyomdász-dinaszta veszprémi és székesfehérvári munkásságát.

Frigyik Katalin újonnan megjelent Számmer-monográfiája két kötetből, de összesen három darabból áll. Az első a család és a nyomda történetét mutatja be, a két részből álló bibliográfiai rész pedig a kiadványokat. A szerző e munkájában egyaránt megmutatkoznak a muzeológus és bibliográfus erényei. Tanulmányához forrásként a Számmer család saját nyomtatványai, kiterjedt levéltári kutatások és a család ma élő tagjainak – a Számmer–Heckenast leszármazottainak – dokumentumai, személyes visszaemlékezései szolgáltak. A második kötet a nyomtatványok leírását tartalmazó bibliográfiai rész, amely

terjedelménél fogva két részben jelent meg: az elsőben a könyvek, aprónyomtatványok, hirdetések, folyóiratok és újságok, a másodikban pedig a színlapok.

Frigyik Katalin – még mielőtt belefogna a Számmer-család történetének tárgyalásába, – külön fejezetben összefoglalja a Számmer-nyomdákra vonatkozó korábbi kutatásokat. Ezután veszi sorra a család önálló nyomdatulajdonosait, mindnek egy-egy fejezetet szentelve. Az 1794-ben Veszprémben, majd 1803-ban Székesfehérvárott letelepedő nyomdász-dinaszta jelentős szerepet játszott a két város és a két megye életében. Országos hírnevet szerző könyveivel előkelő helyet biztosított magának a magyar nyomdásztörténetben. A család négy generáción át, fáradhatatlanul munkálkodott azon, hogy a nyomda fennmaradását biztosítsa, ezáltal a nehezen megszerzett privilégiumot a következő nemzedéknek átadhassa. Ahogy a szerző megfogalmazta, a fennmaradás hét kitanult nyomdászmester szakmáshoz tartozó, rátermettségének és három kitaró özvegyasszony erőfeszítésének köszönhető. A nyomdászcsalád első tagja Számmer Mihály, utolsó e néven Számmer Imréné, majd utóda veje, Heckenast Kálmán.

A család története szorosan összefonódik a nyomdászzal, a nyomdák történetével. A szerző tanulmányában talán túlságosan is, de nem lehetett könnyű eldönteni, hogy vezérfonalként a Számmer-család történetét kövesse-e vagy a nyomda (nyomdák) történetét. Hogy a mérleg a család története javára billent, azt az egyes nyomdatulajdonosok melletti életrajzi dátumok érzékeltetik (a születés és halálozás dátuma), nem pedig a működési adatok. Ezáltal vált az első kö-

tet egyben helytörténeti monográfiává is. (A nyomtatványokat sorraevő bibliográfiai részben viszont, helyesen, a működési adatok vannak feltüntetve.) A kötetben magyar és német nyelvű összefoglalást, gazdag irodalomjegyzéket, függelékként levéltári dokumentumok közlését, illusztrációk jegyzékét és a Számmer család leszármazási tábláját találjuk még. Névmutató ehhez a kötethez nem készült, csak a bibliográfiai kötetekhez.

A Számmer familia Németországból vándorolt hazánkba, a családi legenda szerint őseik Augsburgban vagy Hessen-Darmstadtban nyomdászkodtak. Magyarországra költözésük időpontja nem ismert. A monográfia címében is jelzett 1794-es évszám a veszprémi kezdeteket fejezi ki, ekkor önállósult és vált nyomdatulajdonossá az első Számmer. Meggyőző azonban Frigyük Katalin érvelése, amikor már az 1788-as pápai kezdeteknél is Számmer Mihály jelenlétét valószínűsíti. Joggal feltételezhető, hogy a győri Streibig nyomda pápai fióknyomdájának vezetője, faktora, már Számmer Mihály volt, aki egyébként 1794-től Streibigék rokonának is számított, felesége révén.

A korábbi évszázadokban sem Fejér vármegyében sem Székesfehérvárott nem működött nyomda. A 18. század során itt csak könyvkötők és kereskedők foglakoztak könyvekkel. A később Pesten letelepedő Josef Gottfried Lettner nyomdaalapítási kísérlete is megakadt. Székesfehérvárott tehát Számmer Mihály megjelenésével indul meg a könyvnyomtatás.

A veszprémi Számmer nyomda székesfehérvári kapcsolatai 1794 óta dokumentálhatók kiadványok révén. De talán a Székesfehérvártól kapott 1802. évi jelentősebb megrendelés után döntött úgy Számmer Mihály, hogy engedélyt kér a székesfehérvári nyomda felállítására a városi magisztrátustól. A privilégiummal kapcsolatban Frigyük Katalin megállapításai lényeges kérdésre világítanak rá. A nyomdatulajdonosok – a megszerzett privilégium miatt is – minden más szakmánál jobban törekedtek arra, hogy szellemi és anyagi javaikat utódaiknak átörökítsék, egy műhely felszerelése ugyanis több generációnak biztosított megélhetést. A többgyerme-

kes nyomdászcsaládok igyekeztek több privilégiumos nyomdát létesíteni, mint Számmer Mihály is. A Számmer család leghosszabb ideig Székesfehérvárott működött.

Ami a Számmer-nyomdászinasztiát bemutató háromkötetes mű külsejét illeti, szolid, elegáns borítóval szinte bibliofil köteteket vesz kézbe az olvasó, amely mondanunk sem kell, nem mellékes körülmény, ha éppen nyomdatörténetről van szó. A család- és nyomdatörténeti tanulmányt kiváló színvonalú képek, szám szerint 136 színes illusztráció kíséri. Ha csak az illusztrációkra koncentrálunk, képekkel dokumentálva kísérhető végig e nyomdászatot hivatásának tekintő polgárcsalád egész története és közben természetesen a veszprémi, zalaegerszegi és székesfehérvári nyomdászat egy-egy szakasza.

Az illusztrációk között megtalálható Számmer Mihály kérvénye a székesfehérvári magisztrátushoz a nyomda felállítására. A könyv bemutatja a második világháborúban elveszett, de legalább fotokópiában fennmaradt 1806-os nyomdaalapítási privilégiumot. Illusztráció szemlélteti az első székesfehérvári nyomtatványt, majd a nyelvújítási harc nevezetes darabját, a *Dics-halomban*, de valójában Számmer Kláránál Veszprémben nyomtatott *Mondolatot*. Két különlegesen finom kompozícióval, selyemre nyomtatott német nyelvű költeménnyel a nyomda dolgozói köszöntötték Számmer Pál székesfehérvári nyomdatulajdonost nevenapján. Székesfehérvár rézmetszetű látképe díszíti a város több, reformkorból származó tisztújítási névsorát. Irodalomtörténeti nevezetesség Vörösmarty Mihály *A' bujdosók* és a *Csongor és Tünde* székesfehérvári őskiadása, amelyeknek kinyomtatását a budai cenzor nem, de a székesfehérvári cenzor, a ciszterci gimnázium igazgatója engedélyezte. Éppen a szabadságharc idejéből, 1849-ből való a Pauer Jánostól származó első híradás *A' Székesfehérvárott fölfedezett királyi sirboltról*. Az illusztrációk között látható a ma is álló Bástya utcai nyomdaépület korabeli képe, a Számmer Imre által Kner Izidornak kiállított igazolás és a könyvkötőműhely megnyitásának hirdetése.

A két kötetet kitevő bibliográfiai rész mintegy 5000 nyomtatványról ad számot. A Szám-

mer-nyomtatványok bibliográfiája teljességre törekszik, és azokat is regisztrálja, amelyekből jelenleg nem ismeretes egyetlen példány sem (ezek száma 296). Amint Frigyük Katalin a gyűjtőmunka fázisairól beszámol, a Számmer nyomtatványok regisztrálása a székesfehérvári Szent István Király Múzeumban őrzött nyomdatermékek számbavételével indult, majd a többi helyi gyűjtemény helyismeretei állományának átvizsgálásával folytatódott. Ezt a munkát az országos bibliográfiai és Szinnyi József életrajzi lexikonának kicédulázása, a címek azonosítása követte, majd a helyi gyűjteményekben meg nem lévő nyomtatványok esetében az Országos Széchényi Könyvtár katalógusának és példányainak átnézése.

Kivételesen szerencsés helyzet, és nagymértékben elősegítette a Számmer család székesfehérvári tevékenységének rekonstruálását, hogy az 1822–1848 közötti időből szinte teljesen fennmaradtak a helyi cenzori jelentések. Ezeknek köszönhetően úgy tűnik, hogy ebben az időszakban a bibliográfia majdnem teljességgel regisztrálja az akkor fehérvári könyvtermést. Ami pedig magukat a nyomtatványokat illeti, az elődök lokálpatriotizmusát, a helyi múzeum tudatos gyűjtőmunkáját dicséri, hogy a helyi nyomtatványokat a Szent István Király Múzeum elődje, a Fejérvármegyei és Székesfehérvári Múzeum már a 20. század elején elkezdte gyűjteni. Marosi Arnold múzeumigazgató működése idején a helyi szerzők megküldték műveik egy példányát a múzeumi könyvtárnak, a helyi nyomdák termékeikből „kötelepéldányt” adtak, a Számmer-nyomda utolsó tulajdonosa, Heckenast Kálmán pedig saját nyomtatványai mellett több régi Számmer nyomtatványt is juttatott a gyűjteménynek. Tudatos gyűjtőmunkájuk mögött az a felismerés rejlik, hogy egy-egy helyi nyomda termékeinek összegyűjtése nemcsak az adott nyomdász tevékenységét reprezentálja, hanem a település életét is, különösen abban az időszakban, amikor az adott helységnek csak egyetlen nyomdája volt.

A veszprémi kezdetek után a reformkorban a család egyik tagja néhány évig párhuzamosan Zalaegerszegen is nyomtatott. Volt tehát hét olyan év (1830 és 1836 között), amikor Számmer-

nyomda egyidejűleg három színhelyen is dolgozott. E három városban működő nyomda kiadványait mutatja be Frigyük Katalin bibliográfiája. A veszprémi korszakban (1794–1838) 398 nyomtatványról tudunk, a zalaegerszegi évek termése hat mű, Székesfehérvárott a nyomda működésének 117 éve alatt (1803–1920) 4553 mű készült. A kétkötetes bibliográfia folyamatos sorszámozással 4957 tételben közli a nyomdatermékeket. Első tétele az 1794-ben Veszprémben nyomtatott árszabás, az utolsó pedig egy 1920-ban Székesfehérvárott megjelent műkedvelő előadás színlapja.

A bibliográfia első kötetben a leírások e három város, a Számmer-nyomdák működésének három helyszíne szerint vannak tagolva; majd ezen belül is három kategóriába sorolva találhatóak egyrészt a Könyvek, évkönyvek, aprónyomtatványok, másrészt a Hirdetmények, harmadrészt a Folyóiratok, újságok. E kategóriákon belül kronológiai rendben következnek a leírások. Éppen e többszörösen tagolt felépítés miatt igen jó szolgálatot tesz a használatnak a két bibliográfiai kötetten végigfutó előfeje, és a kötetenként külön összeállított névmutató. A folyóiratok, újságok leírása nem részletező, csak a teljesség kedvéért szerepelnek, tekintettel arra, hogy már korábban megjelent Fejér megye részletes sajtóbibliográfiája. A Hirdetmények azért vannak külön fejezetben, mert besorolásuk alapja nem a betűrend, hanem a keltezés, akárcsak a színlapoknál.

Egyébként éppen a Hirdetmények festik a legszínesebb képet egy-egy városról, egy-egy korszakról. A hirdetmények között ott találni azt a statáriális hirdetményt 1836-ból, amely a hírhedt bakonyi betyárok, Milfait Ferkó, Sobri és társai elfogatására jutalmat tűzött ki (példánya nem maradt fenn). Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc országos és helyi eseményeit tükröző hirdetmények közül első az 1848. március 17-i felhívás a Hazafiaknak, az utolsó pedig már a „pártütöket” fenyegeti 1849 őszén. 1872-ben hirdetés népszerűsíti a gázvilágítást. Majd az 1919-es hirdetmények első darabja március 23-i dátummal a Székesfehérvári Forradalmi Tanács elnökének hirdetménye a szeszital tilalom életbelépéséről.

Az egyes címleírások tételszámot kaptak, és a mutatók erre a tételszámra utalnak. A leírások igényességét jellemzi, hogy a szerzők nagy többségénél ott állnak életrajzi adatai is. A címleírások inkább részletezőek, nehogy bármilyen hely- vagy művelődéstörténeti adat elszikkadjon. A címleírást további bibliográfiai adatok követik, utalások a mű korábbi vagy későbbi kiadására, itt található a gyűjteményes munkák tartalmi leírása, az illusztrációra, a nyomdatermék típusára, műfajára, egy-egy eseményre vonatkozó megjegyzés. Ezután következik a leírt mű lelőhelye. Itt a szerző azt a megoldást követte, hogy amennyiben van székesfehérvári közgyűjteményben található példány, akkor azt regisztrálta, ha nincs, akkor elsősorban az Országos Széchényi Könyvtár példányát. A 4957 tétel 16 gyűjteményből (könyvtár, levéltár, múzeum) adódik össze.

A színháztörténet számára különösen gazdag adatforrás az a 2623 színlap, plakát és színházi jelentés, amely a második bibliográfiai kötetet alkotja. A színlapok megjelenési időköre Veszprém 1814–1834 között, Székesfehérvárott 1807–1920 között. A színlapok többsége a székesfehérvári nyomdákban készült, az előadásokra pedig 1818 októberétől a Pelikán fogadóban, 1874 augusztusától pedig az akkor átadott Városi színházban került sor.

A bibliográfia tételeiből megállapítható, hogy Veszprém 1807-ben Számmer Mihály alkalmanként a szomszédos vármegyék számára is dolgozott. Több évtizedre szóló munka-kapcsolat alakult ki a nyomda és gróf Festetics György között. Az első keszthelyi vonatkozású nyomdatermék az ottani gimnázium 1796. évi értesítője, ezt követte 1801-ben egy alkalmi költemény. Érdekesnek ígérkezik a keszthelyi kapcsolat teljes felderítése, amelyet a szerző is további célként tűz ki magának. A kapcsolat folyamatosságát látszik bizonyítani az a mintegy tíz, bibliográfiailag ismeretlen veszprémi egyházi címtár is, amelyeket legújabbban sikerült a keszthelyi Helikon Könyvtár anyagában azonosítani, és amelyek még Frigyik bibliográfiájában sem szerepeltek (Calendarium dioec. 1799, 1800 stb.). Ugyanakkor az 1800-as évig Frigyik bibliográfiája még

teljesebb is, mint a nemzeti bibliográfia, hiszen egy korábban ismeretlen tételt is felsorol Számmer veszprémi működéséből: Nagy Ferenctől a Mnemosynon c. vers (29. tétel).

Mindössze néhány apróbb hiba csúszott csak a kivételes gonddal összeállított bibliográfiába. Meg kellene különböztetni a két Karl Polatschek könyvkötőt, időben itt csak apáról és fiáról lehet szó. A Painter János Mihály névalak bizonyára elírás miatt kerülhetett be külön személyként a bibliográfiába. A nevezetes jezsuita írói lexikon összeállítója Michael Anton Paintner, akinek művét Számmer 1802-ben hirdette. Végül mégsem jelent meg, a kutatók máig fontos forrásmunkaként használják terjedelmes kéziratát Pannonhalmán.

Amint a szerző is megjegyzi, a Számmer-monográfia folytatásaként szükség lenne az összes székesfehérvári nyomdára kiterjedő anyaggyűjtésre. 1882-től kezdve a városban további nyomdák létesültek, 1920-ig összesen 12 nyomda és 3 kiadó működött Székesfehérvárott. Nem kétséges ugyan, hogy a leghosszabb életűek és legjelentősebbek közülük a Számmer nyomdák, amelyeknek a helyi és országos művelődéstörténetben betöltött szerepét most ez az igényes, és rendkívüli adatgazdaságával kitűnő monográfia tárja fel, kiváló színvonalon. Ugyanakkor a magyar nemzeti bibliográfia 19. századi szakaszához is bizonyára számtalan új adalékkal járult, ezért tarthatjuk különösen szerencsésnek a szerzőnek és lektorának, Kégli Ferencnek, az Országos Széchényi Könyvtár e korszakkal foglalkozó bibliográfusának együttműködését.

Frigyik Katalin *Typis Számmerianis* c. monográfiájának megjelenésére azt az ünnepélyes alkalmat és évfordulót választották, amikor a város 2003. június 3-án a Székesfehérvárott két-száz évvel ezelőtt megindult könyvnyomtatást ünnepelte. Ebből az alkalomból emléktáblát helyeztek el a ma is álló, Bátya u. 9. számú házra, ahol a 19. század folyamán a Számmer-nyomda működött. Ugyanakkor a Szent István Király Múzeumban a Számmer-nyomdában készült színlapokból rendeztek kiállítást.